

Henk Eikeboom op de veranda van zijn huis Jagtlust in Vreeland, datum onbekend. (Uit: Pszisko Jacobs, Henk Eikeboom, anarchist, Haarlem 1986)

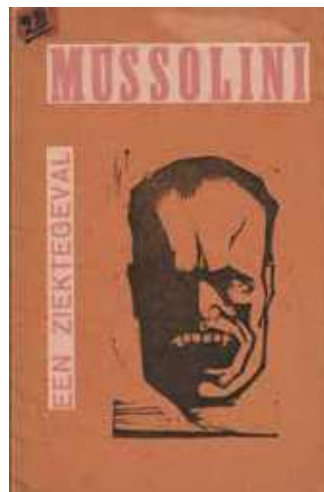
HENK EIKEBOOM

Onbezonnen en roekeloos, maar principieel altijd in verzet

Henk Eikeboom (1898-1945) was dichter, tijdschriftredacteur, uitgever, vertaler, handelaar in tweedehands boeken en erotische lectuur, maar vooral anarchist. Tijdens de bezetting zette hij zijn publicatiedrift onverminderd voort met alle risico's van dien en fatale afloop. Portret van een opstandige dwarsligger.

Door Martin Smit

Midden jaren twintig waarschuwde Henk Eikeboom al voor het opkomende fascisme. Eerst in de brochure *Het Fascisme in Nederland (Pro en Contra)*, verschenen in 1925. Een jaar later gevolgd door een nieuwe brochure met de weluidende titel *Mussolini, een ziektegeval*. Daarin wees hij opnieuw op de grote gevaren. Ook in de jaren dertig bleef hij zich in woord en geschrift fel uit-

spreken. Hij deinsde er niet voor terug om op openbare avonden in debat te gaan met fascistische voormannen als Arnold Meijer en Eugène van Wessem, beiden van het Zwart Front, of de 'volksfascist' Jan Baars.

Brochure Mussolini, een ziektegeval. (Uitgeverij De Toorts, Amsterdam 1926)

Pacifist

Henk Eikeboom, geboren in 1898, groeide op in een Amsterdams kleinburgerlijk milieu. Zijn vader was koster van de Muiderkerk aan de Linnaeusstraat. Op de lagere school schreef hij zijn eerste gedichten en vertoonde hij al een opstandig karakter. Tijdens zijn opleiding tot onderwijzer kwam hij in contact met de Kwekelingen Geheel Onthouders Bond (KGOB) en de Jongelieden Geheel Onthouders Bond (JGOB). Mogelijk maakte hij via die organisaties kennis met het marxisme en de ideeën van Russische revolutionairen. Onder invloed van zijn latere vrouw Willy ontwikkelde hij zich in de richting van het anarchisme. In 1917 weigerde hij vanuit pacifistische overtuiging zijn dienstplicht te vervullen, hoewel hij aanvankelijk tegen dienstweigering was. Waarschijnlijk brachten verhalen over de verschrikkingen in de loopgraven hem tot andere inzichten. Het kostte hem ruim een jaar gevangenschap, onder meer in Fort Spijkerboor in Westbeemster.

Propagandist

In de jaren twintig en dertig ontpopte hij zich vooral als een onvermoeibaar propagandist van het anarchistisch gedachtegoed. Afschaffing van de kapitalistische samenleving en een vrije ontwikkeling van de mens, niet gehinderd door klassenverschillen. Eikeboom werd redacteur van diverse

Op openbare avonden ging hij in debat met fascistische voormannen

links-radicalen tijdschriften, waarin hij de slechte positie van de arbeidersklasse aan de kaak stelde en ageerde tegen het fascisme. Hij zette een aantal uitgeverijen op, vertaalde politieke teksten uit het Duits en publiceerde enkele poëziebundels, meestal in eigen beheer. Zijn met gloedvolle socialistische symboliek doordrenkte gedichten – vaak geschikt voor declamatie of spreekkoren – spreken vandaag de dag echter nauwelijks nog tot de verbeelding.

Voor Eikeboom was fascisme onlosmakelijk verbonden met militarisme. Het uitbreken van de Spaanse Burgeroorlog in 1936 bevestigde hem daarin. Hij was van mening dat de Spaanse republiek zeker gesteund moest worden in haar strijd tegen Franco, maar vanuit pacifistisch standpunt was hij tegen deelname van Nederlanders aan de Internationale Brigades die in Spanje tegen Franco vochten.

Boekhandelaar

Eikeboom was een gedreven man, die vol overtuiging achter zijn ideeën stond. Hij was voortdurend op zoek naar nieuwe bezigheden, naar nieuwe avonturen. Bij al zijn activiteiten wekte hij de indruk zijn zaken goed voor elkaar te hebben. Het tegendeel was echter vaak het geval. Zijn rusteloze karakter zorgde ervoor dat hij dikwijls te nonchalant te werk ging, soms zelfs onbezonnen. Van geldzaken had hij totaal geen verstand. Vaak was het onderscheid tussen zijn privéfinanciën en die van een tijdschrift of uitgeverij waarvoor hij werkte volstrekt zoek. Dit bracht hem meerdere malen in conflict met geestverwanten. Die rusteloosheid openbaarde zich ook in relaties met het andere geslacht. Hoewel hij tweemaal gehuwd was, onderhield hij tegelijkertijd relaties met verschillende vrouwen.

Het schrijfwerk leverde hem nauwelijks een fatsoenlijk inkomen op. In zijn beide huwelijken was zijn vrouw de kostwinner van het gezin. In 1927 trouwde hij met Annie van Harselaar, de ex-vrouw

Henk Eikeboom met zijn zoon Rogier, 1923. (Uit: Pszisko Jacobs, Henk Eikeboom, anarchist, Haarlem 1986)

van anarchistisch propagandist Anton Constandse. Samen met haar begon hij in het souterrain van Singel 443 in Amsterdam een boekhandeltje, Mondain geheten. Hij verkocht er tweedehands boeken, links-radical geschriften en - van onder de toonbank - zogenaamde 'realistische lectuur'. Dit bracht hem enkele malen in aanvaring met justitie, die de uitgaven als pornografisch kwalificeerde. In de Turfsteeg, tussen het Waterlooplein en het huidige Joods Museum, stichtte hij het Erich Mühsamhuis, een vergaderlokaal genoemd naar de in 1934 door de nazi's in concentratiekamp Oranienburg vermoorde Duitse anarchist en dichter. Veel belangstelling was er niet voor het lokaal en Eikeboom liet zich er nauwelijks zien.

Schrijver

Opmerkelijk is dat hij zich ondanks zijn eerdere antifascistische artikelen van de toenemende oorlogsdreiging niet veel leek aan te trekken. Afwachtend, bijna schouderophalend volgde hij de gebeurtenissen. Wel werkte hij in 1939 met zijn antimilitaristische gedicht 'Als de klok klept' mee aan de uitgave *Schrijvers getuigen tegen oorlog en militarisme*, een initiatief van de Jongeren Vredes Actie, waarin een zestigtal schrijvers protesteerde tegen de oorlog, onder wie Theun de Vries, Jef Last, Henriëtte Roland Holst, A. den Doollaard, E. du Perron, Simon Vestdijk en Fedde Schurer. In een exemplaar dat hij zijn vriend Jo Moens cadeau deed schreef hij:

*'Want schoner is 't, ook zonder hoop te strijden,
Dan zuchtend smaadt te drinken uit de bron,
Wier weeë walg de duizenden beschreiden...'*

Zijn rusteloze karakter zorgde ervoor dat hij dikwijls te nonchalant te werk ging

Illegaal drukwerk

Ook na de Duitse inval bleef hij zijn boekwinkeltje voortzetten. Daarnaast schreef hij artikelen tegen de bezetter, die hij zelf stencilde, bundelde en niette. Hij verspreidde ze onder vrienden, kennissen en geestverwanten of hij gaf een stapeltje weg ter verspreiding. Helaas is de inhoud van al dit titelloze illegale drukwerk niet meer te achterha-

Singel 443 Amsterdam, in het souterrain had Eikeboom zijn boekhandel Mondain.

Antimilitaristische protestmars van Amsterdam naar Veenhuizen 1937. Middenvoor in de groep Henk Eikeboom. (Uit: Pszisko Jacobs, Henk Eikeboom, anarchist, Haarlem 1986)

len. Er zijn geen exemplaren bewaard gebleven. Al voor de bezetting had Eikeboom contact met Tom Rot, in 1941 samen met Jef Last, Eddy Wijnkoop en Dirk Schilp, een van de oprichters van de socialistische verzetsgroep De Vonk. Het gelijknamige illegale tijdschrift werd vanaf januari 1941 vanuit Haarlem verspreid. In het maartnummer werd uitgebreid ingegaan op de Februaristaking, voor een groot deel geschreven door Eikeboom. 'Voor de eerste maal heeft het werkende volk van Nederland in de latere geschiedenis bewezen, dat een groot front tegen de knechting en onderdrukking mogelijk is,' zo stelde *De Vonk*.

Vlak na het begin van Operatie Barbarossa op 22 juni 1941- de Duitse opmars tegen de Sovjet-Unie - vernam Eikeboom van een van zijn contacten dat hij op een lijst van te arresteren communisten stond. Dat maakte hem vooral kwaad omdat hij helemaal geen communist was. Het betrof lijsten met 'revolutionaire personen' die al voor de oorlog opgesteld waren door de Centrale Inlichtingen Dienst en waar de SD nu dankbaar gebruik van maakte.

Zeker is dat de bezetter op de hoogte was van zijn illegale activiteiten. Nederlandse agenten onder leiding van inspecteur Douwe Bakker, chef van de afdeling Inlichtingen van de Amsterdamse politie, deed een inval in zijn woning op de Zwanenburgwal. Eikeboom zelf was op dat moment niet thuis. Hij had inmiddels onder de schuilnaam Henk van Vliet via kennissen een kamer gehuurd in Den Haag. Wat de agenten precies zochten was onduidelijk. Ze bleven urenlang doelloos rondhangen en namen uiteindelijk een typemachine en een stapel boeken mee. Een aanwezige vriendin van Eikeboom was er op het nippertje wel in geslaagd een lijst met adressen van anarchisten te vernietigen.

Wellicht dacht hij dat het met de repressie wel mee zou vallen

Verraad

Op zijn Haagse schuiladres nam hij het met de voorzichtigheid niet zo nauw. Hij kreeg vrienden uit Amsterdam op bezoek en knoopte regelmatig een praatje aan met zijn *Volk en Vaderland* lezende burens. Wellicht dacht hij dat het met de repressie wel mee zou vallen. Ook reisde hij een aantal malen naar zijn moeder in Baarn. Ernstiger was dat hij advertenties plaatste om met vrouwen in contact te komen. En ook bleef hij ondertussen zijn stencils schrijven en publiceren. Op zijn kamer slingerden overal papieren en zijn stencilmachine had hij gewoon op tafel staan. Tegen kennissen schepte hij soms een beetje op over illegaal werk dat hij zou verrichten, al kreeg niet iedereen er hoogte van wat dat dan precies was.

Op of rond 15 december 1941 werd hij door de Duitsers opgepakt. Naar alle waarschijnlijkheid werd hij verraden, onbekend is door wie. Mogelijk was hierbij een bedrogen vrouw in het spel. Toen zijn vrienden niet lang daarna zijn kamer bezoch-

Opdracht van Eikeboom voor zijn vriend Jo Moes in een exemplaar van Schrijvers getuigen tegen oorlog en militarisme.

Foto Coll. Martin Smit

ten bleken de stencilmachine, kledingstukken en zijn koffer verdwenen.

Kamp Vught

Aanvankelijk zat Eikeboom vast in de Prins Alexanderkazerne in Scheveningen, later werd hij overgebracht naar kamp Amersfoort. Zo nu en dan wist hij met een naar buiten gesmokkeld briefje vrienden op de hoogte te houden van zijn situatie. De historicus Jan Romein trof hem in Amersfoort en wist nadien te melden dat 'het redelijk met hem ging'. In maart 1943 werd hij overgeplaatst naar kamp Vught, waar hij een baantje in de drukkerij kreeg. Diverse malen werd hij ernstig mishandeld omdat hij het kampreglement had overtreden. Toen de gevangenen het bevel kregen alle voedsel in te leveren, stelde hij de vraag 'Geldt dat ook voor voedsel in blik?' Het leverde hem tientallen stokslagen op. Het verhaal gaat dat hij in Vught een boek zou hebben geschreven dat naar buiten gesmokkeld zou zijn, maar bewijs daarvoor ontbreekt.

Terwijl zijn conditie sterk achteruitging, werd hij na Dolle Dinsdag op transport gesteld naar Duitsland. Hij belandde in kamp Rotenburg, een onderafdeling van het concentratiekamp Neuengamme. Door kou, honger, dorst en mishandelingen verslechterde zijn toestand snel. De precieze omstandigheden van zijn overlijden zijn onbekend. Hij liep tyfus op en is vermoedelijk na een mars van gevangenen vanuit Rotenburg na aankomst in kamp Sandbostel overleden. Daar ligt hij onder grafnummer D16 begraven. Met als sterfdatum 11 mei 1945, enkele dagen na het einde van de oorlog.